

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776(E) | SJIF 2023: 6.907

¹Mardiyeva Shaxnoza
Amirovna

²Turdimurodov Shukur Maxsud o'g'li

¹SamDCHTI, "Gumanitar fanlar va axborot texnologiyalari"
kafedrası o'qituvchisi, shaxnozamardiyeva123@gmail.com

²Xorijiy tili va adabiyoti yo'nalishi talabasi, shukurturdimurodov74@gmail.com

PSIXOLOGIYA FANINI O'QITISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH.

Annotatsiya: Ushbu maqolada psixologiya fanini o'qitishda interfaol metodlar, talabalarning o'zlarini o'rganish va o'zlashtirishlariga yordam berishi juda muhimligi va insonlar psixologiyasining birgalikdagi munosabat va xarakteriga asoslangan o'qitish usullari va psixologiya fanini o'qitishda interfaol metodlardan foydalanishning bir qator afzalliklari va foydalari, hozirgi zamonaviy texnologiyalardan foydalanish batafsil tarzda yoritib berilgan.

Kalit so'z: Interfaol metodlar, psixologiya, o'rganish va o'zlashtirish, o'qitish usullari, interaktiv o'qitish, afzalliklari, foydalari, zamonaviy texnologiyalar, o'qitish shakli.

Psixologiya fanini o'qitishda interfaol usullar ta'lim jarayoniga qo'llashning psixologik jihatlarini mazmunan yoritishga asoslanadi. Psixologiya fanini o'qitishda interfaol metodlar, talabalarning o'zlarini o'rganish va o'zlashtirishlariga yordam berishda juda muhimdir. Interfaol metodlar orqali o'rganish jarayoni, talabalarning bir-biriga va o'qituvchiga yondashishini ta'minlaydi. Masalan, talabalarning guruh ichida bir-biriga yordam bermoqda, har bir talaba o'zining qiziqishlarini va bilim darajalarini boshqa talabalar bilan muhokama qilish orqali yuqori darajada o'rgangan bilimlarini boshqa talabalarga ham o'rgatishadi. Talabalarni o'zlashtirishning eng asosiy yo'li - ularning faoliyatini o'rganishdir. Bu faoliyatning o'zida, talabalar o'zlarining qobiliyatlarini va xohishlarini aniqlashadi. Bu esa, ularning qiziqishlariga va motivatsiyalariga ko'ra o'rganish jarayonini tartibga solishga yordam beradi.

Shuningdek, interfaol metodlar, talabalarning o'zlarini o'rganish va o'zlashtirishlarini yanada samarali bo'lishi uchun qulay usullar hisoblanadi. Boshqa interfaol metodlar orqali o'rganishda, hozirgi texnologiyalardan foydalanish juda muhimdir. Masalan, o'quv jarayonining bir qismi onlayn o'qitish va videodarsliklar yordamida amalga oshiriladi. Bu, talabalarning o'zlariga qulay vaqt va joy tanlashi imkonini beradi, shuningdek, o'qituvchilar ham talabalarga o'z vaqtida ta'lim berishadi. Boshqa interfaol metodlar, masalan, talabalarning o'zlarini baholashda ham yordam beradi. Bu usul, talabalarning qanday o'rganishlarini, qanday bilim darajalariga erishishlarini va qanday yordam olishlari kerakligini aniqlashga ko'maklashadi. Bularning barchasi, o'qitish jarayonida talabalarning o'zlashtirishlarini yanada oshirish va psixologik muhitni ijobiy tashkil etilishini ta'minlaydi. Shuningdek, interfaol metodlar, o'qituvchilar va talabalar orasidagi aloqani yaxshilashda ham yordam beradi. Bu usul, o'qituvchilar va talabalar orasida xavfsiz va samarali muloqotni ta'minlaydi. O'qituvchilar ham talabalarni o'zlarining qiziqishlariga va xohishlariga ko'ra o'rganish jarayonini tashkil etishda yordam beradi.

Interfaol metodlardan foydalanishda o'qitishning asosiy konsepsiyalari ishlab chiqilib interfaol usullarni qo'llanilishi mazkur masalalar negiziga asoslanadi.

Mazkur konsepsiyalardan asosiylari quyidagilardan iborat:

1) o'qitish uning shakllarini, shakllanishi o'qituvchining faol faoliyati — o'quv faoliyati hisoblanib, bunda o'qituvchi bu faoliyatning tashkilotchisi rovida ishtirok etadi;

2) o'quv faoliyatining predmeti va natijasi faoliyatining subyekti o'quvchi hisoblanadi, u faoliyat hisobiga qayta tashkil bo'ladi predmet sifatida va o'qitish yakunida o'zgartirilgan ko'rinishda namoyon bo'ladi (o'quv faoliyatining natijasi sifatida);

3) muvaffaqiyatli o'quv faoliyatining asosiy ko'rsatkichi, uning natijasi o'quvchining fikrlash mahoratini o'rganish va amaliy masalalarni ijodiy hal etish ilmiy va amaliy muammolarda erkin va mustaqil yo'l topa olishni tushunish hisoblanadi, shu bilan birga bilimlarning fikrlash materiali va vositasi bo'lib xizmat qiladi;

4) o'quv faoliyatining birligi o'quv masalasi hisoblanadi. Hayotda yuzaga keladigan boshqa hamma masalalardan uning predmetini o'zgartirishga emas balki amaldagi subyektning o'zini o'zgartirishga birinchi navbatda uning fikrlash harakatlar usullarini egallab olishga qaratilganligi bilan farq qiluvchi o'quv taktikasi hisoblanadi; o'quv faoliyati jarayoni o'quvchining tashqi predmetni mazmunida o'z harakatlarini ichki aqliy ko'rinishga (interiorizatsiya) o'tkazilishi ko'rinishidagi o'quv masalalarini hal etish bo'yicha harakatlaridir, ya'ni ularning shaxsiy bilimlar, mahorati va ko'nikmalarini hosil qilib olishidir;

5) bilish mahorat va ko'nikmalarni o'zlashtirish -bu aqliy harakatlar hisoblanadi, ular individ tomonidan shakl obraz ko'rinishida tashqi vositalarga tayanilgan holda (predmetlar yordamida yo'l topish yoki so'z bilan yordamlashish) bajariladi va o'quv faoliyati natijasida o'zlashtirilgan, qayta tashkil etilgan «sobiq» tashqi predmetli harakatlardan iborat.²

²34Xaydarov F.I. Xalilova N.I. "Psixologiya fanlarini o'qitish metodikasi". Toshkent, 2007.- 334 b.

Insonlar psixologiyasining birgalikdagi munosabat va harakatiga asoslangan o'qitish interfaol o'qitish usuli deyiladi. Individ sifatida alohida o'qiydigan emas, aksincha, guruh bilan birga faoliyat yurituvchi, savollarni o'zaro kelishib bahslashib muhokama qiluvchi bir-birini qo'zg'atib va faollashtirib boradigan o'quvchi va o'qituvchi faoliyati markaziy o'rinni egallaydi.

Interfaol usulni qo'llaganda hammasidan ko'ra bellashuv, raqobat, tortishuv ruhiyatini intellektual faolligiga kuchli ta'sir etadi. Bu insonlar uyushgan holda muammoni yechishni izlaganlarida namoyon bo'ladi. Bundan tashqari, shunday psixologik omillar ta'sir qiladigan, atrofdagilar tomonidan bildirilgan har qanday fikrga o'zining shunga o'xshash, yaqin yoki aksincha mutlaqo qarama-qarshi fikr bildirishga da'vat etadi.

Bunday mashg'ulotlar vaqtida o'qituvchidan ancha ko'p ijodkorlik va faollik talab etiladi. Oldindan ma'lum yoki ancha ko'p ijodkorlik va faollik talab etuvchi kitobdan o'qiganlarini hikoya qilish shaklidagi dars passiv darajada o'tadi. Interfaol usuli nafaqat ta'limda balki, tarbiyada ham ayniqsa yaxshi natija keltiradi, ilmiy nuqtai nazardan qaraganda o'qituvchi muhokamaga ta'sir qilganda nafaqat fikr bildiradi, balki muammoga o'zining shaxsiy munosabatini, axloqiy mavqeyi va dunyoqarashini bildiradi. Talabalar bahsida o'qituvchini ishtiroki turlicha bo'lishi

mumkin. Lekin har qanday holatda ham o'zini fikrini o'tkazmasligi kerak. Yaxshisi bahsni boshqarishda yaxshilab hisoblab chiqilgan usul, sermahsul fikrlashni, yechimini topishda ijodiy izlanuvchanlikni talab etuvchi yo'lni muammoli savol qo'yish orqali boshqarish lozim. O'qituvchi o'z nuqtai nazaridan chiqarishda fikr bildiradi, faqat talabalar fikridan xulosa chiqarish bilan isbotlash va xato fikrlarni rad etish kerak. Bu usul bilan bahsni nafaqat mazmuni intellektual — bilish, nazariy savollarni yo'llash mumkin, shuningdek, hamkorlikda sermahsul faoliyatlarini tuzish, talabalar shaxsiga o'z ta'siri bilan o'quv faoliyatini o'quv tarbiya jarayoniga aylantirishi mumkin.

Interfaol o'qitish usuli, talabalarning hamkorlikdagi faoliyati o'qituvchining bahslardagi ishtiroki tufayli dars jarayonini nafaqat hamkorlikdagi faoliyati bo'ladi, balki shaxsning ijtimoiy raunosabatlarining real ijodiy sermahsul faoliyatiga aylanadi. O'qishdagi hamkorlik o'z-o'zidan talabalar tomonidan o'zlashtirilgan bilim, to'g'ridan-to'g'ri ularning ichki dunyosiga ta'sir etadi va dars jarayonini asosiy tarbiyaviy funksiyasi hisoblanadi. Hamkorlikdan tuzilgan sermahsul faoliyatni uchta alohida faol usul nomi bilan ajratish mumkinmi? Umuman olganda, dars jarayonini tarbiyaviy funksiyasini hisobga olganda mumkin. Lekin bunday qilish kerakmi? Bu maqsadga muvofiq hisoblanmaydi, zero interfaol usul bu o'qituvchi va talabalarning birgalikdagi ijodiy (sermahsul) faoliyati, shaxsning hamkorlikdagi jarayonigina emas, shuningdek, bilish izlanish jarayonini yuzaga kelishi hamdir. O'qituvchi shu narsani doim yodda saqlashi lozimki, bahsda savollarni o'z holicha qilmasdan, faqat faol bilishning yo'nalishi «talaba-talaba» hamkorligi bilan chegaralanib qolmasdan, doim «o'qituvchi-talaba» tizimini qo'shilishi muhimligini nazarda tutish kerak.

Interfaol o'qitish usuliga quyidagilar kiradi:

- 1) evrestik suhbat;
- 2) bahs usul;

- 3) aqliy hujum;
- 4) davra stoli;
- 5) ishbilarmon o‘yinlar usuli;

6) amaliy ish bo‘yicha tanlov muhokamasi va boshqa alohida o‘qituvchi bilan qo‘llanuvchi - zavqli interfaol o‘qitish usullari kiradi. Ularning mazmuni bilan qisqacha tanishib chiqamiz. Interfaol o‘qitishning bir usuli everstik suhbat bo‘lib, lotincha - «to‘playman, izlayman» ma'nolarini anglatadi. Bu suhbat usuli bo‘lib qadimgi grekcha ko‘rinishi, Suqrot suhbatini deb nomlangan o‘qitish tizimiga asoslangan. Shu yo‘l bilan mohirona savollar tuzish va o‘quvchiga qo‘yilgan savolga mustaqil ravishda to‘g‘ri javob topishga yo‘naltirish kerak. Bu o‘qitish usulini Suqrotnikidan farqi uning keng doirada qarashlaridir. Lekin uning so‘zsiz o‘xshashlik tomonlari ham mavjud, o‘z tavsifiga ko‘ra olinayotgan funksiyasi bevosita ularni faol o‘ylash orqali o‘quvchilarni mohirona savol berishga qaratilganligidir. O‘z yo‘nalishining psixologik tabiatiga ko‘ra — evrestik suhbat bu jamoaviy fikrlash yoki suhbat, muammoning yechimini izlovchi sifatidagi suhbatdir. Shuning uchun pedagogikada bu usul muammoli o‘qitish usullaridan hisoblanadi, shu qatorda muammoli izlanuvchi deb silanuvchi suhbatdan everestik suhbat psixologik tomondan hech ham farq qilmaydi. Pedagogika ular orasida shaxsiy miqdoriy chegara o‘tkazadi. Agar evrestik suhbat faqat qaysidir mavzuni bitta elementiga tegishli bo‘lsa, muammoli izlanishda esa — muammoli vaziyatlar ko‘p. Biroq bunday farqlanish taqiddni ko‘tarmaydi, amaliyotda suhbatni haqiqiyasiga aylantirishsa mashg‘ulotlarda «faqat bitta» va «ko‘p» muammolar orasidagi bu ko‘rinmas farqni sezish mumkin emas: o‘qituvchi va auditoriya orasidagi suhbat ko‘p savolli suhbatga aylanadi va mavzuga tegishli suhbat bilinmasdan bahsga o‘tadi. Lekin endi bu o‘qitishning boshqa usulidir, bunga keyinroq to‘xtalamiz. Gap shundaki, suhbatda fikrlab izlanish jamoaviy izlanishga aylanadi va muammoning yechimini izlashda fikrlar almashinuvi, turli variantlar, orasidagi xulosalar hamkorlik va hamfikrliylk bir-birini faollashtiradi.

Bahs usuli yoki o‘quv bahslari evrestik suhbat kabi namoyon bo‘ladi, to‘g‘rirog‘i maxsus dasturlashtirilgan erkin nazariy savollarni muhokama qiladi, odatda, savol qo‘yish bilan evrestik suhbatni boshlanishi kabi boshlanadi. Uni doimo bahsga aylanish — darsdagi me'yoriy holatdir. Psixologik nuqtai nazardan qaraganda bahs qanday xususiyatga ega?

Birinchiidan, bahs — bu faoliyatni dialogik shakli bo‘lib, turli fikrlar orasida boradigan shiddatli kurashni, suhbatni yuzaga keltirishdir. Fikrlar almashinuvi oddiy suhbatdagi kabi izchil va salmoqli ketmaydi, bahsda esa bir fikrni boshqasi bilan to‘qnashuvi bir muncha asabiy ko‘rinishga ega. Bahsni alohidaligi shundaki, bahslashuvlarning fikri bu bahslashayotganlarni faol fikrlashlarini yuzaga keltiruvchi yoki fikrni dalil bilan isbotlashdir. Ikkinchiidan psixologik jihatdan shunisi qiziqki, ayni fikrlar to‘qnashuvi baxsni yuzaga keltiradi, u esa baxsga olib keluvchi turli xil fikrlarni tug‘ilishidir. Bahs va fikrlashni — faoliyatdagi sababli bog‘lanish deb tushunishadi, bunday yondashuv L.S.Vigotskiy tomonidan ilgari surilgan, lekin nutq faoliyatini

tekshirganlarida bunga to'xtalib o'tmaganlar, ayniqsa, muammoli bahsdagi fikrlash va diologni o'zaro bog'liqligini analiz qilmaganlar.³

«Aqliy hujum» usuli oliy o'quv yurtlari amaliyotida o'qitish usuli sifatida qo'llashga ulgurani yo'q, bu usul boshqaruv tizimi, shuningdek, ilmiy izlanishlar natijasida kelib chiqqan. U ayniqsa, iqtisodiy boshqaruv faoliyati, menejmentda keng qo'llaniladi. O'qitishga bog'liq bo'lmagan holda aqliy hujum usulining mazmuni mohiyati nimada? Mutaxassislarining fikricha, muammoning javobini qidirishda bevosita miyaga kelgan fikrlar, taxminlar tasodifiy o'xshatishlar, shuningdek, birdan kelib chiqadigan, mavjud kerak va nokerak bog'lanishlarni asoslab berishlarini o'z ichiga oladi. Keyin diktofonga yozib olingan tasodifiy jumla, fikrlarni diqqat bilan tahlil qilish yo'li ayniqsa qiziqarli ya'ni aqliy hujum usuliga yaqin borganlari ajratib olinadi va keyinchalik chuqurroq savol quyilib, muhokama qilish uchun foydalaniladi. Aqliy hujumning o'ziga xos oltin qoidasi mavjud bo'lib — ishtirokchilar suhbatida davomida aytishganlaridan hech biriga shubha qilmaslik, aksincha har qanday fikrni bildirishda to'la erkinlik yaratib berish lozim.

Davra stoli usuli pedagogikaga siyosatshunoslikdan kirib kelgan. «Davra stoli» siyosiy va ilmiy yo'nalish namoyondalari tomonidan tashkil qilinadi. Fikrlar almashinuvi qandaydir tegadigan nuqtalarini topishga imkon beradi, chunki ularning keyingi faoliyatida umumiy xulosani yo'naltirishga - ilmiy haqiqat yoki siyosiy turg'unlikka erishishga xizmat qiladi. Dumaloq stol usuli o'qitishning nazariy muammolarni turli ilmiy aspektlar, turli kasb mutaxassisliklari yordamida muammoni ko'rib chiqishning samaradorligini oshirishda qo'llaniladi. Mana masalan, yuridik fakulteti talabalari uchun psixologiya bo'limida yurist shaxsi va faoliyatini o'rganayotgan talabalar uchun psixologiya o'qituvchisi «jinoiy xulq psixologiyasi» mavzusi bo'yicha seminar mashg'ulotini davra stoli usuli bo'yicha tekshirdi. Mashg'ulot davomida jinoiy xulq kafedrasidan yurist- o'qituvchi bilan bir xilda savollar berib fikrlarni aniqlashtirdi, izoh berdi, misollar keltirdi. Psixologiya o'qituvchisi esa «davra stoli»da boshlovchi hisoblandi, yurist — o'qituvchi fikrlarga ketma-ketlik bilan qo'shimchalar qildi.⁴

Ishbilarmon o'yinlar usuli: dastlab o'qitish tizimlarida emas, balki boshqaruv amaliyotida paydo bo'lgan. Hozirda ishbilarmon o'yin usuli turli jabhalarda qo'llanilyapti, ijodiy faoliyatda loyiha tuzishda, real vaziyatlarda jamoaviy ishlab chiqishda, shuningdek, harbiy ishlarda qo'llanilyapti. Aytmoqchi «Ishbilarmon o'yin» usuli o'qitish usuli sifatida aynan harbiy o'yin hisoblanadi, amaliyotchilar qadimdan qo'shinni o'qitish uchun real jangu jadallarda emas, balki jang shartlariga taqlid qilib o'yin shaklida harbiy harakat olib borganlar.

O'yinlar asosan — bu qo'mondonni qo'shinni boshqarishga o'rgatadigan askarni esa jang sharoitlarda o'zini boshqarishga o'rgatadigan, ishbilarmon o'yin usulidir. Oliy o'quv yurtlarida turli kasb mutaxassislariga ishbilarmon o'yinlari ko'proq boshqaruv faoliyatida o'qitish uchun foydalaniladi. Ba'zan bu usulni boshqaruvda «ishbilarmon o'yinlari» deb ataladi.

1. Xalilova N.I. Psixologiya fanini o'qitish metodikasi uslubiy majmuasi. Toshkent, 2007.-178 b.

3 Lyaudis V.L. Metodika prepodavaniya psixologii. iz.vo 2000 URAO.

Faol o‘qitish usullari haqida fikrimizni yakunlar ekanmiz o‘qituvchilarga shuni eslatishimiz kerakki, bu yerda ko‘rib chiqqan o‘qitish usullari o‘ziga xos alohida misollarga ega. Shuningdek, mazkur usullardan dars jarayonida foydalanish o‘quvchilarda bilim, ko‘nikma, malakalarni ongli ravishda va samarali o‘zlashtirish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.O‘zbek tilining izohli lug‘ati. “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat milliy nashriyoti. 2013.- 497 b.
- 2.Xaydarov F.I. Xalilova N.I. “Psixologiya fanlarini o‘qitish metodikasi”. Toshkent, 2007.- 334 b.
- 3.Halimova M.V. Qodirova O.DJ. Nuriddinova T.G. “Psixologiya fanlarini o‘qitish texnologiyasi”. Andijon, 2016. -191 b.
- 4.Xalilova N.I. Psixologiya fanini o‘qitish metodikasi uslubiy majmuasi. Toshkent, 2007.-178 b.
- 5.Mardiyeva Shaxnoza Amirovna “The role of family upbringing in finding one’s place in society” International Journal on Integrated Education 2020.20.10.
- 6.Lyaudis V.L. Metodika prepodavaniya psixologii. iz.vo 2000 URAO.